

Cestování obyvatel českých zemí v raném novověku

Bohemia – Abraham Ortelius 1573

Vnímání geografického prostoru českých zemí v raném novověku

Život lidí svázán v užších geografických
prostorech než dnes.

Většina obyvatelstva se vymezovala nejčastěji
jako lidé z konkrétní vsi či poddanského města,
které spadaly do konkrétního panství k jehož
majiteli je vázal poddanský slib.

Elitní skupiny obyvatel (šlechta, měšťané, kněží)
se považovali za obyvatele země, ve které měli
své majetky.

Většina obyvatel takto vymezené hranice
překračovala jen velmi zřídka, a mnozí je za svůj
život nepřekročili vůbec.

Mapa Čech v podobě
růže z roku 1688

Vnímání geografického prostoru českých zemí v raném novověku

Vznikají zeměpisná díla domácích i zahraničních vzdělanců

Pavel Stránský ze Zap – latinský spis *Respublica Bojema* vydaný 1634

- „vejčítá země obklopená horami a souvislým lesem“
- „půvabný amphitheatr české kotliny“
- „Česká země je oproti jiným krajinám o mnoho bezpečnější před jedovatými zvířaty a dravými šelmami, od nichž je značně vyčištěna. Medvědů, vlků a divokých dravců toho druhu není v ní nijak mnoho, hadi a štíři jsou vzácní, zlých saní není vůbec.“

Bohuslav Balbín – *Miscellanea historia regni Bohemiae* (1679-1688)

- Čechy – rozvinutá říže jejíž okvětní plátky se svažují do středu
- Zmiňuje vodstvo, lázeňské prameny, bohatství nerostných surovin
- Lidská díla umně zasazená do krajinného rámce –hrady, zámky, zahrady, parky, obory, poutní místa atd.

Hranice země a jejich propustnost

Hranice českých zemí ve středověku nebyly pevně dány a byly pro obyvatelstvo jednoduše průchozí.

Přirozenou hranici tvořily pohraniční pohoří a hvozdy průchodné většinou pouze v průsmycích, kudy probíhaly obchodní stezky. Jednalo se tedy o jakési široké pásmo bez přesnějšího vymezení.

Mapa Čech z roku 1608

Hranice země a jejich propustnost

Přesnější vytyčení hranic v 16. a 17. století – zejména v oblastech odkud hrozilo nebezpečí (na severu hranice se Saskem a Míšní, na západě s Bavorskem, jihovýchod nebezpečí turecké expanze).

Existovaly hraniční značky (merky) – na kamenech a stromech – teprve v 70. letech 17. století spolehlivější popis pohraniční krajiny.

„Krajina mlhy, mrazu a krup, kde leží dlouho do léta sníh“

Moravia – Abraham Ortelius
1573

Hranice země a jejich propustnost

Hranice protínaly obchodní cesty, na nichž stály celnice.

Hranice běžně volně průchozí – kulturně a obchodně provázané příhraniční regiony (česko – saský, bavorsko – chodský, moravsko – dolnorakouský)

Čilý příhraniční obchod – měšťané a šlechta běžně nakupovali za hranicemi.

Příhraniční panství – mnoho příbuzenských a přátelských vazeb mezi jejich majiteli.

Imperii Romano-Germanici
1740

Cíle cest cestovatelů z českých zemí

Příhraniční styk – hospodářský, společenský a kulturní ráz – zapojení i prostého obyvatelstva – zejména obchod.

Užší středoevropská oblast – většina zahraničních cest zejména do významných středisek sousedních států – rakouské země (Vídeň, Linec, Innsbruck, Gratz), německá města (Augsburk, Norimber, Drážďany ...) a centra Polského a Uherského království (Krakov, Prešpurk)

Širší evropská oblast - zejména vyspělejší oblasti západní a jižní Evropy (severní Itálie, Francie, Nizozemí, Anglie, Španělsko). Zejména šlechtici, studenti, poutníci a řádoví kněží.

Mimoevropské oblasti – jen velmi zřídka, zejména diplomatická poselstva a misionáři (Malta, Kypr, Blízký východ, Rusko, Island, Amerika).

Důvody výjezdů cestovatelů z českých zemí

Obchodní cesty

nejčastěji cesty v rámci tuzemska. Převoz surovin a zboží mezi panstvími jednoho majitele.

Obchodní cesty mezi významnými městy – převážně specializovaní obchodníci. Rozvinutý i příhraniční obchod.

Vzhledem k husitským bouřím byla v 15. století část dálkových obchodních tras vedoucích přes české země méně využívána. Dochází k uzavírání místních trhů, které jsou většinou soběstačné.

Obchodní cesty

Částečná obchodní izolace českých zemí je postupně během 16. století překonána a počet obchodních cest i do vzdálenějších oblastí narůstá.

V dálkovém obchodu převládal import. Dovoz především subtropického ovoce (přes severoitalské a rakouské trhy), soli (zejména Salcbursko), čaj, káva, koření (až ze zámořských oblastí). Dále dovoz hovězího dobytka z Uher a mořské ryby ze severního moře.

Export minimální – až v 17. a 18. století vývoz polotovarů a výrobků drobného průmyslu – textilní a sklářské výrobky, sladkovodní ryby.

Politické a diplomatické cesty

Pouze úzká skupina obyvatel – zejména šlechta a významní úředníci.

Cesty v rámci země či později habsburské monarchie

Zejména cesty do místa konání zemských sněmů a soudů (Praha, Brno, Olomouc), či míst pobytu českého panovníka (Praha, Vídeň).

Cesty většinou krátké (v řádu dní) a po známých trasách s tranzitními městy.

Politické a diplomatické cesty

Zahraniční diplomatické cesty

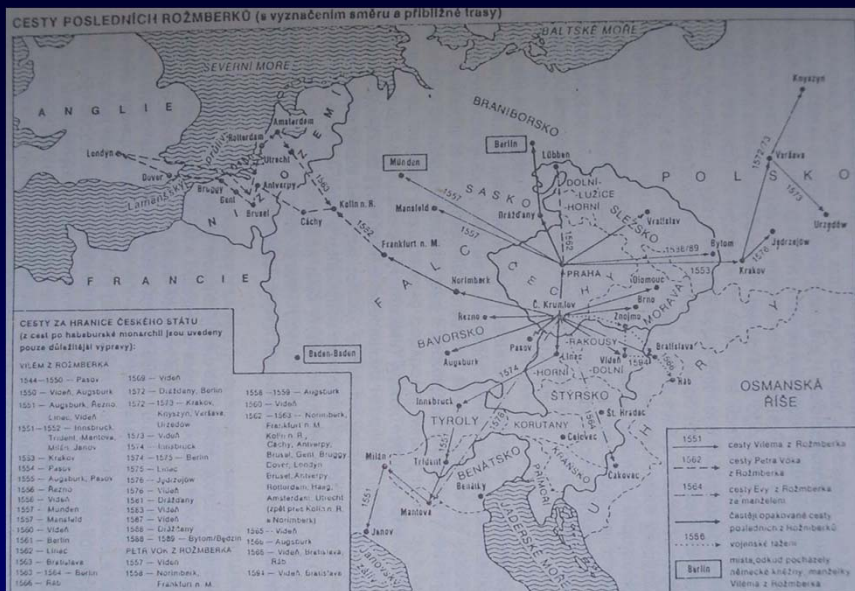
V 15. a 16. století - vysílání poselstev, které řešily určitý diplomatický úkol a po je skončení se vracely domů.

V polovině 17. století diplomatická revoluce, v průběhu třicetileté války – po vzoru Benátek – systém stálých a mimořádných vyslanců, kteří pobývali na dvorech významných evropských mocností.

Vyslancům garantováno právo imunity a exterritoriality – mají právo být souzeni podle zákonů své země.

Vzdělaní a bohatí lidé z řad šlechty – zajištění dlouhodobého pobytu většinou z vlastních prostředků.

Prestižní postavení – odměna, postup v úřednické hierarchii – prestižní pozice v papežském Římě, Madridu, Paříži, později i Londýně či Berlíně.

Mapa s cestami Viléma a Petra Voka z Rožmberka (Pánek 1993, s. 24)

Cesty z náboženských důvodů

Rozšířené zejména poutní cesty. Ve středověku zejména návštěva svatyní s ostatky světců či relikviemi spojenými s jejich životem.

Cílem cest poutníků často Svaté země – místa spjatá se životem Ježíše Krista. Tyto cesty i na počátku raného novověku - Martin Kabátník 1491, Jan Hasištejnský z Lobkovic 1493, Oldřich Prefát z Vlkanova 1546.

Jeruzalém ve středověku

Cesty z náboženských důvodů

Omezení poutí vlivem husitství. Nové podněty v souvislosti s protireformací v druhé polovině 16. století.

Postupně začínají být cíli poutí k místům uložení „zázračných“ obrazů a soch. Rozmach mariánského kultu – časté poutní cesty do italského Loreta.

Loreto 1581

Cesty z náboženských důvodů

Santa casa v bazilice v italském Loretu.

Průčelí baziliky v italském Loretu.

Od konce 14. století se věřilo, že na konci 13. století zde byl přenesen dům Panny Marie ze Svaté země. Časté kopie i v Českých zemích – nejznámější lorety v Mikulově (1623) a v Praze na Hradčanech (1626-1631) – mnohé další. Více než 50 takových míst v Čechách a na Moravě.

Cesty z náboženských důvodů

Mnoho lokálních cest v rámci tuzemska – poutníci ze všech sociálních vrstev.

Krajina českých zemí poseta poutními místy od honosných bazilik se zázračnými obrazy a soškami až po prosté poutní kaple v lesích.

Zvýšení obliby poutních cest po třicetileté válce – doba nejistot a úzkosti – lidé se obraceli na lokální patrony a divotvůrce s prosbami vyřešení nějaké těžké životní situace, kterou nebyli schopni řešit vlastními silami.

V rámci poutí určité ritualizované chování – samostatné poutí, doprovod rodiny či celého společenství – poutní procesí.

Poutní procesí v 17. století

Cesty z náboženských důvodů

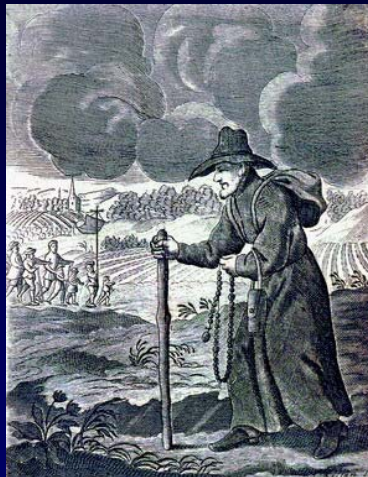
Misijní cesty – cesty řeholníků či laických bratrů za účelem šíření katolické víry mezi bezvěrci.

Zejména členové náboženských řádů – františkáni, dominikáni, kapucíni. Od 17. století výrazná misijní činnost českých jezuitů.

Často daleké cesty až do zámoří (Amerika, Asie, Tichomořské ostrovy, Afrika).

V letech 1678 až 1773 odjelo na daleké misijní cesty 145 osob české větve jezuitského řádu.

Misijní cesty podnikány i v rámci rekatolizace českých zemí – cesty podnikány do regionů s nekatolickým obyvatelstvem.

Studijní cesty

Vyhrazeny pouze úzké skupině obyvatel – měšťané, úředníci, bohatí kupci – u neurozených studentů převládal zájem o studium medicíny a praktických oborů, u šlechty to byla práva.

V tuzemsku v 16. století – Karlova utrakvistická univerzita – ztrácí svůj dřívější mezinárodní věhlas – část studentů přechází na pražskou jezuitskou univerzitu v Klementinu (od roku 1562). V roce 1572 univerzita jezuitů v Olomouci.

Hodně studentů odchází na univerzity do zahraničí – katolíci zejména Itálie (Padova, Siena), nekatolíci Heidelberg, Bazilej, Ženeva. Někteří i Francie (Orléans, Paříž, Montpellier).

Na základě údajů z univerzitních matrik (Lenderová, 2007) docházíme k závěru, že v letech 1503 až 1622 se zapsalo na zahraniční univerzity nejméně 5200 studentů z Čech a Moravy.

Tzv. kavalírské cesty

Určeny pro mladé urozené muže – dlouhodobé cesty po evropských univerzitách, šlechtických dvorech, poutních místech případně dalších pamětihodnostech.

Mohly trvat i několik let – primárním cílem nebylo získání titulu na některé z univerzit, ale všestranná socializace mladých šlechticů a jejich komplexní příprava na jejich další šlechtickou kariéru (jazyky, zvyklosti u cizích šlechtických dvorů, vybrané chování apod.).

Mladí šlechtici se vydávali na cesty nejčastěji po dokončení nižšího stupně vzdělání (18-25 let).

Důraz na výuku jazyků – nejprve italština a španělština, od 17. století zejména francouzština.

Oblíbené dvory – papežský Řím, Florencie, Turín, Paříž, Londýn, Madrid.

Katolíci přednostně katolické dvory v jižní Evropě, nekatolíci západní Evropa.

Obraz ciziny z pohledu obyvatel Českých zemí

Obraz ciziny zprostředkováván vzdělaným zejména pomocí „cestopisů“, prostým obyvatelům pak prostřednictvím vyprávění.

Jejich hodnověrnost je však mnohdy pochybná – fakta a zkušenosti z vlastní cesty – a informace z „hodnověrných“ zdrojů (Bible, antičtí autoři).

Ve středověku nevyšel žádný původní český cestopis – první cestopisy překládány z cizích jazyků.

Okolo roku 1400 překlad knihy Johna Mandevilla tzv. *Mandevilly* – z větší části smyšleného cestopisu. Jedná se o smyšlený příběh smyšlené osoby o cestě do neznámých zemích na hranicích křesťanského světa.

Knihy je plná fantaskních prvků, které představuje jako realitu. V Českých zemích se stala bestsellerem – v průběhu 15. století mnohokrát opisována a v roce 1510 vyšla poprvé tiskem.

Lidské zrůdy z Mandevillova cestopisu.

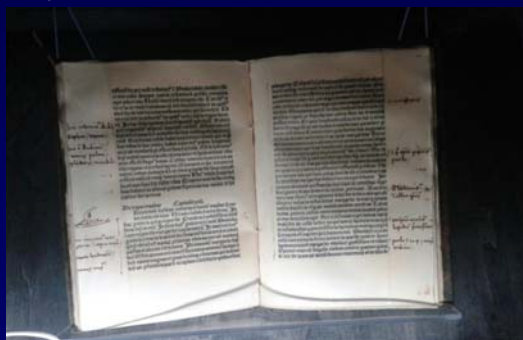

Obraz ciziny z pohledu obyvatel Českých zemí

Přibližně ve stejné době byl pořízen překlad cestopisu *Milion* od Marca Pola.

Jedná se o realistický cestopis popisující cesty benátského kupce po Číně a Indii ve 13. století.

Je znám pouze jediný překlad a opis tohoto díla. Česká společnost o tento cestopis neprojevila téměř žádný zájem a tiskem v raném novověku vůbec nevyšel.

Obraz ciziny z pohledu obyvatel Českých zemí

První české cestopisy pocházejí až z konce 15. století.

Autor	Cíl cesty	Léta	Sepsáno	Vytištěno
Šašek z Biřkova, Václav	západní a jižní Evropa	1465-1467	?	1577 ...
Kabátník, Martin	Jeruzalém, Káhira	1491-1492	1500	1539, 1542, 1577, 1639, 1691, 1708 ...
Hasištejnský z Lobkovic, Jan	Jeruzalém	1493	1505-1509	1834 ...
Prefát z Vlkanova, Oldřich	Jeruzalém	1546-1547	?	1563, 1786 ...
Vratislav z Mitrovic, Václav	Cařihrad	1593	1599	1777 ...
Harant z Polžic a z Bezdruzic, Kryštof	Jeruzalém, Káhira	1598	?	1608 ...
z Donína, Bedřich	Bavorsko, dvakrát Itálie	1593-1594, 1608	asi 1611	1940
Tektander, Jiří	Moskva, Persie	1602-1604	1605	1608, 1609
Vetter, Daniel	Island	1613	?	1638, 1640, 1673

Nejznámější cestopisy z českých zemí (1450-1650) – převzato Kubeš 2012, s. 62

Obraz ciziny z pohledu obyvatel Českých zemí

Většina těchto cestopisů vznikla po návratu z poutních cest, které směřovaly především do Jeruzaléma (Kabátník, Hasištejnský, Prefát, Harant) nebo do Loreta (Donín). Část jich popisovala diplomatické mise.

V 16. století nebylo v Evropě a v českých zemích akcentováno objevení a dobývání Nového světa – daleko více pozornosti je věnováno Blízkému východu (Osmanská říše, Palestina, Egypt).

Portrét Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic a titulní strana jeho cestopisu.

Obraz ciziny z pohledu obyvatel Českých zemí

Cestopisy představují značně zkreslený obraz reality – vnější svět cestovatel popisuje (vlastně vytváří) z ohledem na vlastní kulturu a textovou zkušenost.

Francouzský renesanční spisovatel Michel de Montaigne napsal ve svých *Esejích* z roku 1576

... nemáme jiné měřítko pravdy a rozumnosti, než příklad a představu názorů a obyčejů země, v níž žijeme.

V oněch národech (myšleno národech v objevovaných cizích územích) ... není podle mého názoru barbarského ani divokého nic, až na to, že každý nazývá barbarstvím vše, nač není sám zvyklý (In: Kubeš 2012, s 64).

Takových osvícených myslitelů však nebylo mnoho a proto je většina tehdejších cestopisů ovlivněna zejména náboženským založením a dosaženým vzděláním pisatele.

Obraz ciziny z pohledu obyvatel Českých zemí

Popis krajín Blízkého východu je u českých autorů mnohdy ovlivněn znalostí Starého a Nového zákona či antických textů, které tyto oblasti zaznamenávají jako okrajové části Římské říše.

Zatímco méně vzdělaný Martin Kabátník (cesta 1491-1492) popisuje obraz orientu poměrně pozitivně, vzdělaný a sečtělý Kryštof Harant (cesta 1598) vytváří v cestopise velmi negativní obraz islámské civilizace – zejména odmítavý postoj k islámu, ale i celé civilizaci a kultuře.

Popisuje místní obyvatelstvo jako hloupé, pověrečné, fatalistické a neskutečně pasivní, neschopné spravovat svou život.

Život obyvatel orientálních měst – líný, proradný, smyslný a nekontrolovatelně perverzně sexuální.

Život neusedlého arabského obyvatelstva – krutý, nechutný, nežijící podle žádného řádu, zvířecí chování.

Kočovní Arabové z Harantova cestopisu

„Byli to lotři těla suchého, jen kosti a kůže, opálení a černí, oči měli v hlavě veliké a vpadlé, pysky vysedlé a zuby ošklebené a kůže jim z tváří visela.“

Harant popisuje těla Arabů jako špinavá a smrdutá, protože ... „ta ničemná lůza zahálí, žádných rolí nevzdělává“ .. je líná a parazituje.

Další cestovatelé viděli orient a kulturu tamějších obyvatel podobně zkresleným způsobem.

Jen zřídka popisují i pozitivní stránky jako např. Oldřich Prefát, který se podivuje nad tolerancí muslimů k ostatním náboženstvím a shledává je v tomto ohledu lepšími, než jsou křesťané.

Obraz Českých zemí z pohledu cizinců

Např. Henrich Kilián z Rostocku – cesta co Čech roku 1586 – při příjezdu nezaregistroval hranici – až když nerozuměl lidem. Zaregistroval náboženské rozdělení země – rozčarován z UK ale městské školy chválí – kritizuje úroveň architektury – většina měst ještě gotický charakter. V Praze je zklamán nečistotou a kriminalitou. Venkov – země hrůzy plná nástrah. Na druhé straně chválí vyspělé hospodářství, vynikající kuchyně a pěkné ženy.

Pierre Bergeron člen francouzského diplomatického poselstva v roce 1600 – chválí pohostinnost Čechů a pozastavuje se nad nestřídmostí a pijanstvím ve vysokých kruzích.